

Koning Leopold II op de Wellingtonrenbaan in Oostende.
(Geen fotograaf bekend, circa 1883, Collectie Stad Oostende)

Koning Leopold II tussen de badkarren op het strand van Oostende.
(Geen fotograaf bekend, circa 1891, Collectie Stad Oostende)

19

Zwendel met Bismarck

Otto von Bismarck (1815-1898), Pruisische minister-president.
(Geen fotograaf bekend, 1863)

Leopold dokterde nu zijn volgende zet uit. Die betrof Berlijn, waar hij wist dat men zich hoedde voor een te sterke Franse en Britse gretigheid om de Afrikaanse taart op te peuzelen. Bismarck wilde vooral niet dat andere grootmachten het internationale machts-evenwicht zouden verstoren. Aan een Duitse bepleiter van meer Duitse aanwezigheid in Afrika zei hij: 'Ihre Karte von Afrika ist ja sehr schön, aber meine Karte von Afrika liegt in Europa. Frankreich liegt links, Russland liegt rechts, in der Mitte liegen wir. Das ist meine Karte von Afrika.'¹⁸⁷ Met andere woorden: Bismarck zag alles

in het kader van het machtsevenwicht in Europa. Met dat strategische standpunt wilde Leopold zijn voordeel doen. De documenten van de overeenkomst met de Franse premier belandden dus op de tafel van de Duitse kanselier. Leopold had het akkoord gesloten, zo meldde hij kruiperig, uit angst voor Portugal maar zeker niet – God verhoede – uit sympathie voor Frankrijk. Hij zond een gezant naar Berlijn om aan te dringen op een conferentie en om de kanselier nader in te lichten over wat de AIC van zin was. Naast fraai beletterde documenten kreeg Bismarck ook een landkaart voorgeschoteld met de rudimentaire grenzen die Stanley in Oostende had getekend. De AIC-grenzen zouden de monding van de Congo omvatten, een strook land die zich uitstrekte tot de Indische Oceaan, en gebieden in Soedan die door Egypte waren verlaten. Met als bedoeling, zo voegde Leopold II er met lijmerige zinnen aan toe, 'om de slavenhandel met wortel en tak uit te roeien'. Bismarck, die geen uil was, prikte Leopolds ballonnenproza onmiddellijk door. Hij vond het boerenbedrog. 'Schwindel!' schreef hij naast Leopolds barmhartige opmerkingen over de slavencommerce. De kanselier mocht het voorstel dan wel gezwendel achten, zelf had hij geen alternatief in de kast liggen. Anderzijds vond hij Leopold dwaas en verward, maar ongevaarlijk en niet onsympathiek. Dat kon hij niet zeggen van Engeland. De Duitse strategie beseftte dat de aanwezigheid van Leopolds staat de internationale spanningen in het gebied zou doen afnemen. En een Belgische aanwezigheid aan de Congostroom was toch veel minder bedreigend dan Engelse of Franse koloniale stations. Als Leopold dan toch zo gek was om zijn fortuin te riskeren in Midden-Afrika, kon men dit maar beter laten gebeuren. Dat zei Bismarck met zoveel woorden tegen de Franse ambassadeur baron de Courcel: 'Ik weet niet wat die Belgische onderneming precies inhoudt, noch wat er zal van worden, maar laten we er maar van uitgaan dat ze zal mislukken en dat ze ons intussen dienstig kan zijn om serieuze concurrenten uit de buurt te houden. Laten we hem maar de kastanjes uit het vuur halen daarginds.'¹⁸⁸ Cynische woorden, die Bismarcks standpunt zonneklaar maken. Hij geloofde niet in Leopolds avontuur – wie

wel in die tijd? – maar aangezien de koning op eigen kosten de regio wilde ontdekken, zouden de grote landen daar later de vruchten van plukken. Ze konden hem dus best laten begaan. Bovendien stonden in Leopolds ontwerpakkoord een hele reeks verplichtingen van de AIC ten opzichte van het Duitse Rijk. De Vrijstaat zou vrijhandel garanderen, de Vrijstaat zou Duitse onderdanen beschermen, de Vrijstaat zou dit en de Vrijstaat zou dat. Als tegenprestatie hoefde hij niets anders te doen dan één artikel goedkeuren: 'Het Duitse Rijk erkent de grenzen als aangegeven op bijgevoegde kaart.' Dus koos de machtige Duitser eieren voor zijn geld. Leopold mocht zijn Congo hebben van Bismarck, de man die één motto in het vaandel droeg: 'Politiek is de kunst van het mogelijke'.

Op 8 november 1884 slingerde Bismarck zijn grillige handtekening onder het document. Hiermee was de beslissende stap gezet. Toen hij Bismarcks antwoord las, ging een verrukte koning der Belgen van de weeromstuit rechtop staan. De AIC had de VS en Duitsland aan haar zijde. Nu restten nog Frankrijk en Engeland. In theorie konden de Britten erg lastig worden voor Leopold. De Britse ambtenaar die de Afrikastrategie uittekende van het Foreign Office, Sir Percy Anderson, vond heel Leopolds gedoe maar niets. Anderson bestempelde de AIC als 'a private undertaking of a very abnormal kind'. Daarin vergiste hij zich geenszins. Tegelijk echter had Londen er niet veel bij te winnen door de AIC tegen te werken. Dat zou alleen maar koren op de molen zijn van het land dat de ware bedreiging vormde, Frankrijk. Bovendien was Bismarck een voorstander van de AIC en de samenwerking met Duitsland was doorslaggevend voor Engeland, omdat het Bismarcks steun nodig had om de Niger binnen te halen. Allemaal factoren die in Leopolds voordeel konden uitpakken. De echte sleutelrol was dus duidelijk voor Bismarck weggelegd. Daarom organiseerde hij op het einde van 1884 in zijn eigen hoofdstad een topconferentie om de problemen van Afrika definitief in goede banen te leiden. Het grotemensenwerk kon beginnen. Van 15 november 1884 tot 26 februari 1885 kwamen in Berlijn vijftien landen bij elkaar.

Deelnemers waren: België, Denemarken, Duitsland, Frankrijk, Italië, Nederland, het Ottomaanse Rijk, Portugal, Oostenrijk-Hongarije, Rusland, Spanje, Zweden-Noorwegen, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten, die voor het eerst aanwezig waren op een internationale topconferentie in Europa. Dat was opvallend, want hun zogenaamde Monroe-doctrine wilde sinds 1823 dat ze zich afzijdig hielden van de Europese zaken. Nog opmerkelijker: Leopold II was de man die hier het meest over de tongen zou gaan, maar zijn organisatie, de AIC, was niet officieel uitgenodigd. Tot nu toe hadden alleen de VS en Duitsland haar internationale status erkend. Breed gedragen kon je dit niet echt noemen. Daar wilde Leopold natuurlijk wat aan doen. Eerst en vooral had hij de officiële Belgische delegatie helemaal gevuld met handlangers. Hij had zo lang op premier Beernaert ingepreut tot die bereid was om Leopolds Congo-experts Lambermont en Banning aan te stellen als de Belgische delegatieleiders. Strauch was eveneens aanwezig. Ook Stanley maakte zijn opwachting. De Amerikaanse delegatie had hem uitgenodigd als technisch adviseur. Zo kwam het dat België, een land dat officieel niets met Afrika te maken wilde hebben, het sterkst zou pleiten voor Leopolds Congostaat. Er kleefden enkele duidelijke voordelen aan deze gang van zaken. Heel snel bleek dat de Belgen veruit het deskundigst waren inzake de kwesties die op de agenda stonden. Daarom werd Lambermont verkozen als verslaggever. In die cruciale positie was hij in staat om de werkzaamheden in de gewenste richting te sturen. Ten slotte kon Leopold ook rekenen op de Amerikaanse delegatie. Want die werd geleid door niemand minder dan generaal Sanford, de Amerikaanse lobbyist die nog steeds in dienst was van Leopold en Stanley aan zijn zijde had. Opnieuw nam de koning dus een internationale topconferentie in handen, zonder dat hij persoonlijk aanwezig was en zonder dat hij officieel aan tafel zat.

Die tafel stond in Bismarcks residentie, de *Reichskanzlei* aan de Wilhelmstrasse nummer 77. Het betrof een fraai rococopaleis dat een eeuw daarvoor was opgetrokken door Adolf Friedrich Reichsgraf von der Schulenburg, en in de volksmond dan ook als Palais Schulenburg

werd benoemd. Bismarck had er zijn bureau op de eerste verdieping. Men betrad het niet voordat men langs twee marmeren sfinxen was gepasseerd en zich liet gidsen door een echt labyrint van gangen en trapzalen waarachter zich nog meer gangetjes en trapjes bevonden die allemaal leidden naar de diepste geheimen van het wassende Duitse Rijk. De kanselier hield van imposante stelingen. In zijn werk-kamer, waar tijdens de conferentie menige tête-à-tête plaatsvond, omringde hij zich met zware mahoniehouten meubelen, leeuwen-vellen, een onafzienbare collectie meerschuijpijpen, een manshoge thermometer in de vorm van een aanplakzuil, en een wat bizarre portrettengalerij, waarin de koningen van Italië, Beieren, veldmaarschalk von Moltke en de Amerikaanse president Ulysses S. Grant in elkaars onwaarschijnlijke gezelschap vertoefden. Op diezelfde verdieping lag de grootste zaal van het Schulenburgpaleis, de Gartensaal. Ze was eigenlijk bedoeld voor staatsieontvangsten en bals. Bismarck liet haar ombouwen tot vergaderzaal. De gezanten van de deelnemende landen konden er zich rond een enorme tafel in hoefijzervorm nestelen in geschulpte eikenhouten zetels. Die wogen zo zwaar dat er twee lakeien nodig waren om ze te verplaatsen. Aan de wand hing een metershoge kaart van Afrika die even enorm als onnauwkeurig was. Alles verried hier de organisatorische meesterhand van Otto von Bismarck, een man van zwaarwichtigheid.

Op 15 november om twee uur 's middags opende de Duitse kanselier de debatten. In zijn openingstoespraak vermeldde hij dat de bedoeling van de conferentie was om de beschaving naar Afrika te brengen door er het binnenland te openen voor internationale handel. Een beleefde prelude tot zakendoen. Dan begon het grote schaakspel. Voor Auguste Lambermont was het moment gekomen om te laten zien waarom hij een van Europa's beste diplomaten was en waarom hij decennialang en tot ver over zijn pensioen aan de touwtjes trok bij Buitenlandse Zaken. Voor men het doorhad, bepaalde hij de agenda. Die was gunstiger dan Leopold verwacht had. De daadwerkelijke bezetting van West-Afrika moest in kaart worden gebracht, de vrijhandel op de Congo zekerge-

steld en de vrije doorvaart op de Congo én de Niger moest bewerkstelligd worden. Intussen kibbelden de grote mogendheden ook over het Suezkanaal en de Britse bezetting van Egypte en de Niger. De Britse ambassadeur, Sir Edward Malet, maakte één punt direct duidelijk: over de Congo maakte Londen zich niet druk. Maar over de Niger weigerde het elke discussie. Daar was alleen het Verenigd Koninkrijk de baas, de *paramount power*. Uit vrees en argwaan jegens de Engelsen groeiden Bismarck en de Franse premier Ferry steeds meer naar elkaar toe, dit tot grote tevredenheid van Leopold. Die was thuisgebleven, maar liet zich op de hoogte houden van elk detail. Immer in een licht korzelige stemming was hij dag en nacht aan de slag. Via koeriers en per telefoon hielden zijn mannen hem op de hoogte. Hij bombardeerde Lambermont, Strauch en Sanford met instructies. Elke stap die ze zetten, elk woord dat ze zouden uitspreken, werd eerst met de koning overlegd. Geleidelijk aan werd duidelijk dat de onderlinge vrees tussen de mogendheden hun hefboom zou worden. Frankrijk en Duitsland maar ook de Verenigde Staten waren zo vertoornd over de deal tussen Portugal en Engeland dat de Britten om de lieve vrede hun Congoverdrag met Portugal lieten varen. Er moesten nu eenmaal compromis gesloten worden in Berlijn. Een eerste overwinning voor de vanuit de coulissen van Palais Schulenburg toekijkende Belgen. Vervolgens begon in deze met fluweel gecapitonnerde omgeving het gevecht om 'landneming' in Midden-Afrika. Op 2 en 4 december liet Leopold zijn mannen weten dat ze extra grondgebied moesten vragen. Er volgde meer gekibbel. Maar velen konden niet voorbij aan het feit dat de VS en Duitsland met hun vroege erkenning van de AIC de status van bevoorrechte handelspartner in het Congobekken hadden verworven. De Engelsen wilden geen commercieel nadeel oplopen. Stanley speelde hierbij een grote rol. Zijn gezag in Congoaangelegenheden was onbetwist en daar maakte hij gretig gebruik van. De Engelsen wees hij op de enorme toekomstmogelijkheden voor hun handel. Als iedere inwoner van het Congobekken, zo rekende hij voor, één zondagspak zou kopen, dan konden ze in Manchester alleen al 300 miljoen yard textiel verkopen. Bij aanschaf van één zondagspak

en vier doordeweekse zou dit oplopen tot vele miljoenen yards met een waarde van vele miljoenen pond.¹⁸⁹ Allemaal dankzij de vrijhandel die *King* Leopold beloofde. Op 5 december werd de AIC-staat ook door het Verenigd Koninkrijk erkend. Italië deed hetzelfde op 10 december. Net voor Kerstmis volgde het Oostenrijkse Keizerrijk. Drie dagen later sloot Nederland zich schoorvoetend aan bij het rijtje. Leopold voelde dat het momentum gekomen was. De belofte van vrijhandel van scheepvaart en handel op de Congostroom, gekoppeld aan een neutraliteitsstatus, haalden de internationale erkenning van een Onafhankelijke Congostaat over de streep.

Grote consternatie tussen Kerst en Nieuwjaar. Leopold verraste eenieder met een nieuw plan. Graag zou hij nog een zuidelijk gelegen gebied erbij willen. Het werd door Stanley aangemerkt als 'Katanga'. Hoe reusachtig ook, niemand anders leek belangstelling te hebben voor deze regio. Van de kostbare minerale grondstoffen die hier voor het rapen lagen, wist geen mens toen iets af, al deed het gerucht de ronde dat er goud te delven was. Algauw bleek waarom Katanga plots op tafel lag. Het maakte deel uit van een geïmproviseerde onderhandelings tactiek jegens Frankrijk, de enige mogendheid die moeilijk bleef doen. De Franse premier Ferry wilde zich geen tweede maal laten ringeloren. Hij stelde forse eisen. Zo wilde hij de Niari-Kouilouvallei, grote delen van de rechteroever van de Congo en uiteraard het door Brazza bezette stuk aan Stanley Pool waar de Franse driekleur wapperde. Tot tweemaal toe gingen de Belgen in het offensief. Op 31 december moest Émile Banning zijn oudejaarsavond opofferen om met Ferry te onderhandelen. Het leverde niets op. Leopold verving Banning door Strauch. Die deed het beter. Premier Ferry bond in, maar verkreeg wel de Niari-Kwiluvallei. In ruil zou hij Leopolds claim op Katanga steunen. Bovendien verkreeg de AIC financiële compensatie voor de stations die ze in de Niari-Kwiluvallei had opgericht. Opnieuw stemde ook Bismarck toe. Zolang de Duitsers er handel konden drijven, was het allang goed voor hem. Dat hij tevens ook toenadering met Frankrijk nastreefde, kwam Leopold II eveneens goed uit.

De Conferentie van Berlijn (1884) waar alle Europese grootmachten vertegenwoordigd waren. Links achteraan staan van links naar rechts: Auguste, baron Lambermont van België, Alphonse Chodron de Courcel van Frankrijk, António José da Serra Gomes, Marquês de Penafiel van Portugal, Eduard Graaf de Launay van Italië en John A. Kasson uit de Verenigde Staten. Aan de achterste tafel zitten van links naar rechts: Saïd Pasja, Gabriel Auguste van der Straten-Ponthoz van België, Heinrich von Kusserow van Duitsland, Henry Shelton Sanford van België, Emil Vind van Denemarken en Gillis Bildt van Zweden-Noorwegen. Aan de linkerkant van de tafel vooraan zitten van links naar rechts: Graaf Peter Kapnist van Rusland, Paul von Hatzfeldt van Pruisen en Raindre. Aan de rechterkant van de tafel vooraan zitten van links naar rechts: Don Francisco Merry y Colom, Graaf van Benomar van Spanje, Otto van Bismarck en Rudolf Graaf Széchenyi von Sárvár Felsövidék van Oostenrijk-Hongarije. Rechts vooraan staan van links naar rechts: Wilhelm von Bismarck en Clemens Busch van Duitsland.

(Gravure van Adalbert von Rösler, uit: Illustrierte Zeitung, 1884)

Wie natuurlijk had moeten tegenpruttelen, was Engeland. Maar daar zaten ze te slapen. Het hoofd van de Afrikaanse afdeling, Sir Percy Anderson, was met verlof toen de beslissingen in Berlijn werden genomen. In zijn afwezigheid aanvaardde een ambtenaar, die meende dat zijn chef hiervan op de hoogte was, Leopolds nieuwe landkaart, inclusief Katanga. Een ambtelijke flater, die de Britse wrok tegen Leopold en de Belgen nog decennialang zou voeden. Zo verwierf Leopold in Congo zijn economisch belangrijkste provincie 'door een mengsel van berekening, onverschilligheid en *stupid blunders*'.¹⁹⁰ 'On ajoute', zo stelde Leopold later eufemistisch vast. Inderdaad, het zag ernaar uit dat hij officieel de baas zou worden over een gebied dat 76 maal groter was dan zijn eigen land. Leopolds AIC sleepte de ene overwinning na de andere binnen. Op 7 januari kreeg de AIC ook erkenning van Spanje. Dan volgden spoedig Denemarken, Zweden, Rusland en ten slotte België zelf. Op 5 februari 1885 erkende ook Frankrijk eindelijk de AIC en haar grenzen. Portugal, intussen blij met iedere kruimel, werd nog een troostprijs toegestopt. Het verkreeg een kleiner gebied ten noorden van de Congomonding. Maar Leopold behield de vitale toegang tot de Atlantische Oceaan: een dertig kilometer lange kustlijn en een corridor langs de zuidkust van het estuarium naar het hoogst bevaarbare punt. Daar diende een spoorweg aangelegd te worden tussen de oceaankust en Léopoldville. Een idee van Stanley. Na drie maanden loven en bieden liep de Conferentie van Berlijn bijna ten einde. De rapen waren gaar.

Op 26 februari 1885 brak het grote moment aan. De officiële slotakte, de Algemene Akte van de Conferentie van Berlijn geheten, kortweg Akte van Berlijn, werd voorafgegaan door een credo dat men tegenwoordig alleen nog door overheden in islamitische staten gebruikt ziet: 'In naam van de Almachtige'. De akte regelde een immense vrijhandelszone in het Congobekken en maakte het tot een neutraal territorium. Verder verklaarde de akte de oorlog aan de slavernij. Niemand mocht een handelsmonopolie afkondigen. Alle mogendheden in het gebied waren verplicht er de levensomstandigheden te verbete-

ren, de missieposten te beschermen en gewetensvrijheid toe te staan. Er sloop echter weer een nieuwe dreiging naderbij voor Leopold. Artikel 17 van de akte gaf de grootmachten het recht om een internationale commissie op te richten die toezicht moest houden op de vrijheid van handel en scheepvaart op de Congo. De Congostroom moest immers toegankelijk blijven voor iedere handeldrijvende natie, niemand hoefde er tol of douanerechten te betalen. Dat was een heel dikke streep door Leopolds rekening. Die zat nu ver van zijn oorspronkelijke businessmodel. Tolheffing was namelijk een onmisbare inkomstenbron. Zijn hele leven lang had de vorst gelezen en geleerd dat douanerechten essentieel waren voor een kolonie. Zonder die inkomsten zou de financiële basis van zijn Afrikaanse land al gauw te smal worden, zo wist hij. Maar opnieuw moest hij improviseren, en snel ook. Hij kon niet anders dan deze toegeving te slikken. Ze zou immense gevolgen hebben voor Congo en zijn inwoners. Geldgebrek zou Leopolds bewind voor onoverkomelijke problemen plaatsen en aanleiding geven tot noodlottige oplossingen. De Akte van Berlijn was niets minder dan een tikkende tijdbom. Maar niemand die dat toen bevroedde.

Leopold moest verschillende ballen tegelijk in de lucht houden. Een ervan was zijn trouwe, maar niet altijd even diplomatische Stanley. Tussen de bedrijven door maakte Leopold zich nog zorgen om diens nieuwste boek. Dat zou binnenkort verschijnen. De vorst wilde onder geen beding dat Stanley brokken zou maken. Het bevatten van de diplomatieke evenwichten was echter iets wat hij niet zomaar aan de ontdekkingsreiziger kon overlaten. Dus greep hij hem spreekwoordelijk bij de kraag. Het was Borchgrave die namens Leopold het volgende schreef aan Stanley: 'Uw boek zal onmiddellijk na de conferentie gepubliceerd worden. Het dient geschreven te worden in de geest van vreedzaamheid jegens iedereen. U mag niet één enkele zin schrijven die de gerechtvaardigde eer van om het even welke mogendheid zou kunnen krenken. Zo is het onwenselijk om te schrijven dat de Portugezen geen aanspraak konden maken op de

Congomonding of dat Engeland ter zake van gedachten is veranderd. Dat alles behoort tot het verleden, het zijn moeilijkheden die overwonnen zijn en die wij onder geen beding wensen op te raken.'¹⁹¹ Onder deze instructies werkte Stanley zijn *The Congo and the Founding of Its Free State* af. Leopold eiste het manuscript ter inzage op. Hij las het grondig en maakte aantekeningen. Meer in het bijzonder verlangde hij dat Stanley zijn taalgebruik zou matigen, zeker als het ging om de Belgische officieren die hij in Congo bezig had gezien. Hoe kritischer die werden afgeschilderd, des te moeilijker zou het worden om nog kandidaten te vinden voor deze toch wel speciale jobs. Ook bemoeide de koning zich met de opdracht die het boek zou bevatten. Hij bedacht zelf een formulering. Stanleys boek werd opgedragen aan: 'All the friends of Africa, to all those, great & small who have contributed to open Africa to trade & civilization'.¹⁹² Met Leopolds wensen op zijn schrijftafel werkte Stanley het boek af. Aanmerkingen op de onbekwame Europese officieren omzwachtelde hij met vage bewoordingen. Sommigen waren 'fysiek ongeschikt', anderen 'hadden zich vergist van roeping'. Niemand werd bij naam genoemd. Wie zich daarentegen onderscheidde, werd met naam en toenaam in de bloemetjes gezet. De opdracht van het boek kreeg nog een wending. Stanley legde de lezer het verhaal voor 'van de ontdekkingen van grootse politieke en diplomatieke verwezenlijkingen die, met speciale toestemming, zijn opgedragen aan Zijne Majesteit Leopold II, koning der Belgen, de genereuze monarch wiens nobele streven, bekwaam beleid en vasthoudende steun de onderneming mogelijk heeft gemaakt van de totstandkoming van de Congostaat, een verwezenlijking die de erkenning van alle grote naties van de wereld heeft gekregen'.

Tot op de laatste dag bleef het spannend voor de Belgische delegatie. Bijna bevatte de slotakte een accent van mislukking. Op geen enkele wijze werd Leopolds AIC erin vermeld, terwijl alles toch draaide om het in bezit nemen van Congo door de AIC een officiële status te geven. Tijd om klare wijn te schenken, vond Bismarck. Hij deed het

op de hem eigen wijze; met een dictaat. Tijdens zijn slottoespraak zette hij iedereen voor een voldongen feit. 'Ik meen de opinie van de vergadering te vertolken door onze instemming te betuigen met de demarche van de AIC en zijn onderschrijving van onze resoluties', zo maaide hij iedereen het gras voor de voeten weg. 'De nieuwe Congostaat is geroepen om een van de belangrijkste uitvoerders te worden van het grootse werk dat wij in gedachten hebben. Ik wens dat hij zich voorspoedig ontwikkelt en dat de nobele verzuchtingen van zijn stichter bewaarheid zullen worden.' Gemagnetiseerd door iets bevelends in Bismarcks wezen maakte niemand een tegenwerping. De zaak werd als een hamerstuk afgehandeld. Zelden en allicht nooit in de geschiedenis van het internationaal recht heeft een staat op zo'n snelle en bizarre manier het levenslicht gezien, en dan nog uit de schoot van een private onderneming. Al zal ook Frankrijk niet helemaal ontevreden geweest zijn. Want de facto werd ook Frans-Congo met Brazza's stad aan Stanley Pool – Brazzaville – erkend. Maar de grote triomfator was natuurlijk de koning der Belgen. Die zat thuis in Laken, maar werd geëerd in Berlijn. Aan het slot van de conferentie brak bij het noemen van zijn naam een spontaan applaus uit, dat overging in een staande ovatie. Zonder Bismarck was het niet gelukt, maar Leopold II behaalde zijn doel, na al die decennia denken, studeren, lobbyen, na alle tegenslagen en mislukkingen. Wat het Belgische parlement hem had ontzegd, had hij via de grote poort weer binnengehaald. Hij had er zich met de ellebogen naartoe gewroet, maar hij was er gekomen. 1885 werd dus het sleuteljaar. En het kwam niet te vroeg. In acht jaar tijd had Leopold niet minder dan 29 expedities gefinancierd in Midden-Afrika.

Geen sant in eigen land

De congresgangers in Berlijn vonden hun lofzang op de koning der Belgen heel vanzelfsprekend. Thuis in België echter stonden Leopolds landgenoten stomverbaasd. Weinigen in het land waren op de hoogte van zijn handelingen. Een minderheid slechts juichte hem toe. Onder hen de Antwerpse voorzitter Wauwermans van het Institut National de Géographie. Die noemde de koning meteen 'Leopold de Afrikaan' en vergeleek hem met Godfried van Bouillon en met Boudewijn van Constantinopel, al was hij ervan overtuigd dat Leopolds 'kruistocht' dit keer zonder bloedvergieten zou verlopen. Maar de meeste anderen waren zeer beducht voor het internationale avontuur waarin de koning zichzelf en misschien ook het land leek te storten. Een Antwerpse krant schreef: 'We moeten onszelf hoeden voor oproepen voor donquichotterie in een zo ernstige en belangrijke aangelegenheid.' Leopold zag zich dus verplicht om op eieren te lopen. Toen de Berlijnse akkoorden ter ratificatie aan de Kamer werden voorgelegd, viel Leopolds naam niet eens. Maar er rees nog een heel ander probleem, met name (het toenmalige) artikel 62 van de grondwet. Dat stond de koning der Belgen namelijk niet toe om ook staatshoofd van een ander land te zijn zonder dat daarvoor een tweederdemeerderheid in het parlement bestond. De vorst schakelde bevriende kranten in om artikels te publiceren die het probleem omfloersten. 'Twee kronen, ach wat?' zo relativeerde *Le Patriote de Bruxelles* op de voorpagina. 'De koning zal soeverein van Congo zijn zoals de koning van Holland tegelijk ook groothertog van Luxemburg is.' Maar er bleven bezwaren